

Uniwersytet w Białymstoku

Wydział Historyczno-Socjologiczny

mgr Tatsiana Kasataya

**Streszczenie rozprawy doktorskiej pt. „Ewangeliczni chrześcijanie-
baptyści w Białoruskiej SRR w latach 1944-1985: warunki istnienia i
działalność”**

**Praca napisana pod kierunkiem dr hab. Aliaksandra Smalianchuka
Profesora Instytutu Slawistyki PAN**

Historia Kościoła Ewangelicznych Chrześcijan-Baptystów (dalej EChB lub baptyści) w BSRR we współczesnych naukach humanistycznych znajduje się dzisiaj na peryferii badań. Tymczasem współczesny dynamiczny rozwój protestantyzmu na przestrzeni postsowieckiej zobowiązuje badaczy do zwrócenia uwagi na historię tej konfesji i specyfikę jej istnienia w państwie radzieckim.

Cele pracy doktorskiej:

1. Analiza polityki państwowej w ZSRR/BSRR w związku z wiernymi Kościoła EChB w latach 1944-1985, która określiła warunki jego istnienia i działalności;
2. Charakterystyka działalności wiernych Kościoła EChB w BSRR w latach 1944-1985.

Przy tym autor dąży do odpowiedzi na następujące pytania:

a) Jakie były podstawowe zasady polityki państwowej wobec EChB i mechanizmy ich realizacji?

b) W jaki sposób tworzył się Kościół EChB w BSRR? Jak formowała się jego struktura i wewnątrzspołnotowe relacje?

c) W jaki sposób wierni mogli trzymać się głównych zasad swojej wiary w realiach propagandy ateistycznej i polityki antyreligijnej?

d) Jaka była specyfika rozwoju białoruskich kościołów ewangelikalnych?

Hipoteza jest następująca: mimo, że wierni Kościoła EChB znaleźli się w niesprzyjających antyreligijnych warunkach istnienia w BSRR w omawianym okresie, zachowali oni swoją strukturę, dogmaty i praktyki kościelne poprzez mechanizm zewnętrznej akceptacji ograniczeń lub poprzez sprzeciw wobec polityki państwowej, oparty na zasadach ich wiary.

Badaniom poddano chronologicznie zmiany w polityce religijnej państwa i w życiu wewnętrznym wspólnot EChB. Rok 1944 – to rok zmiany reżimu nazistowskiego na komunistyczny na terenie BSRR oraz utworzenia nowej wspólnoty religijnej – Ogólnosowieckiego Związku Ewangelicznych Chrześcijan-Baptystów. Rok 1985 – to rok ogłoszenia kursu politycznego pierestrojki w ZSRR/BSRR, który stopniowo doprowadził do liberalizacji polityki państwowej dotyczącej wspólnot religijnych, co jakościowo zmieniło działalność i strukturę kościoła EChB.

Praca doktorska nie ogranicza się do okresu 1944–1985 w historii EChB. W humanistyce trudno jest określić dokładne ramy czasowe procesu, który ma przesłanki w przeszłości i trendy rozwojowe w przyszłości. Dlatego w pracy znajdują odzwierciedlenie niektóre aspekty funkcjonowania kościołów ewangelicznych (w niniejszej rozprawie – baptyzm, ewangeliczne chrześcijaństwo,

pentekostalizm) przed 1944 r. i ich interakcji z władzą. Rozpatrywane są także tendencje rozwoju wspólnot EChB i działalność wiernych do późnych lat 80-tych XX wieku.

Praca ma charakter badania historycznego. Opiera się przede wszystkim na wykorzystaniu nauk ogólnych (analiza i synteza, indukcja i dedukcja, analogia i modelowanie), a także bliskich im specjalnych metod historycznych (poznanie obiektu poprzez kategorię rozwoju, metoda komparatywna, metoda historyczno-systemowa).

W pracy wykorzystano metodologię historii mówionej (oral history). Zarejestrowane wspomnienia ustne stały się dla rozprawy istotnym merytorycznie źródłem. Autorka korzystała z metody wywiadu biograficznego, dopracowanej przez niemiecką badaczkę Gabrielę Rosenthal. O ile początkowo celem zapisu wywiadów było przede wszystkim zebranie informacji, to w miarę rozwoju pracy przeistoczył się on w analizę pamięci wiernych, gdzie autorka dążyła do zrozumienia, w jaki sposób konstruują oni pamięć o życiu religijnym w ZSRR.

Należy podkreślić, że metody i zasady badania historycznego wykorzystane w rozprawie zostały zintegrowane z metodami antropologii kulturowej, politologii, socjologii religii oraz religioznawstwa. Powołując się na przykłady z życia poszczególnych wiernych chrześcijan baptystów, była wykorzystywana również metoda mikrohistorii, pokazując nie tylko ogólne tendencje rozwoju Kościoła Ewangelicznych Chrześcijan-Baptystów, lecz również losy jego wiernych.

Historiografia dotycząca problemu badawczego jest dość szeroka. Reprezentują ją prace autorów radzieckich, zachodnich badaczy, prace współczesnych badaczy z krajów postradzieckich, w tym Białorusi. Historiografia obejmuje dzieła nie tylko o charakterze historycznym, ale także socjologiczne, filozoficzne i religioznawcze.

Głównymi źródłami historycznymi pracy były dokumenty z archiwów Białorusi, przede wszystkim Narodowego Archiwum Republiki Białoruś (Mińsk), a także periodyki Kościoła Ewangelicznych Chrześcijan-Baptystów, wydawnictwa podziemne, dokumenty filmowe i publikowane wspomnienia wiernych Kościoła Ewangelicznych Chrześcijan-Baptystów.

Praca składa się z 6 części i podsumowania. Załączniki przedstawiają zdjęcia wiernych z białoruskich wspólnot EChB, tabele statystyczne i porównawcze, kopie dokumentów archiwalnych na temat badania.

Rozdział pierwszy wprowadza w temat dysertacji. Analizowana jest historiografia i źródła, opisywane są metody i metodologia zastosowana w badaniu. Rozpatrywana jest kwestia terminologii, dość istotna i ważna dla zrozumienia tożsamości ewangelicznych chrześcijan-baptystów, a także postrzegania ich przez innych.

W literaturze naukowej i przestrzeni publicznej są stosowane różne nazwy w odniesieniu do wiernych, którzy stali się częścią Związku Ewangelicznych Chrześcijan-Baptystów: protestanci, neoproteſtanci, przedstawiciele kościołów ewangelicznych, chrześcijanie, baptyści, wierzący, sekciarze (pojęcie to ma negatywne konotacje).

Dziś przedstawiciele baptyſtów i zielonoſwiątkowców na Białorusi coraz częściej używają określenia Kościół Ewangeliczny. Tak odzwierciedlają oni nieprzerwaną historię protestantyzmu, podkreślając, że współczesne kościoły baptyſtów i zielonoſwiątkowców są spadkobiercami nie tylko trendów odnowy religijnej w XIX i na początku XX wieku, ale także protestantów XVI wieku, ich wkładu w rozwój kultury i społeczeństwa w Wielkim Księſtwie Litewskim.

Również w tym rozdziale scharakteryzowana jest dogmatyka baptyſtów i zielonoſwiątkowców, opisana krótka historia ewangelicznych zborów na terytorium Białorusi przed 1944 rokiem.

Rozdział drugi poświęcony jest zasadom polityki państwa w odniesieniu do EChB w BSSR oraz mechanizmom ich realizacji. Działania wobec religii ze strony partii i organów radzieckich w BSSR zostały zbudowane na podstawie ogólnego zestawu działań organizacyjnych i praktycznych, które były charakterystyczne dla całego Związku Radzieckiego. W związku z czynnikiem geopolitycznym, zmianą przywódców radzieckich, a także istnieniem różnych wyznań w BSRR, polityka władz sowieckich i partyjnych charakteryzowała się przeplataniem wektorów wielokierunkowych. Po okresach „liberalizacji” następowały prześladowania wierzących.

Pragmatyczne ukierunkowanie polityki państwa zostało uzupełnione przez komponent ideologiczny. Istniał prymat ateistycznej propagandy, która była uważana za jedną z metod wychowania „nowej” osoby, wolnej od „uprzedzeń religijnych”.

W okresie sowieckim nie było zasadniczych i znaczących zmian w polityce państwa wobec EChB. Zmieniały się tylko narzędzia używane w relacjach z kościołami i wiernymi.

Najbardziej widoczna „antysekciarska” natura polityki państwa przejawiała się w latach sześćdziesiątych. Okres ten charakteryzował się prymatem decyzji partii komunistycznej w strefie regulacji stosunków między państwem a EChB, co doprowadziło do intensyfikacji ateistycznej propagandy i ograniczenia działalności wiernych. Władze zignorowały możliwość utrzymania przynajmniej formalnych stosunków z EChB i wiernymi. Pozbawiając wspólnoty EChB pod różnymi pretekstami statusu prawnego, władze radzieckie wykluczyły je ze sfery stosunków państwo-kościół i dozwolonej przestrzeni publicznej.

Pod koniec lat 70-tych XX w. w polityce państwa określiła się tendencja do zmian w stosunku do EChB. W latach 80-tych, sądząc po źródłach archiwalnych, ateistyczna propaganda i praca nad ograniczaniem religijnych praktyk wierzących stawały się coraz bardziej formalne.

W BSRR nie istniała autonomiczna struktura państwowa, która byłaby odpowiedzialna za działalność instytucji religijnych. W całym Związku Radzieckim funkcjonował ściśle scentralizowany system regulowania stosunków między państwem a organizacjami religijnymi. Działania władz w BSSR były całkowicie zależne od decyzji podjętych w Moskwie. Jednak w praktyce ujednoczenie stosunków władz z przedstawicielami kościołów EChB w BSRR nastąpiło dopiero w latach 50-tych XX w. W powojennej dekadzie w tych regionach BSRR, gdzie historycznie wierzące ludzie stanowili większość (na przykład w okolicach Pińsku czy Stolina w obwodzie brzeskim), byli oni nie tylko włączani w życie publiczne, ale także mogli zajmować stanowiska kierownicze w kolchozach i sowchozach.

Rozdziały trzeci, czwarty i piąty są ułożone zgodnie z zasadą chronologiczno-problematyczną.

Rozdział trzeci opowiada o powstaniu Związku EChB, który zjednoczył kilka kierunków zborów ewangelicznych. Na terytorium BSSR do Związku weszli baptyści, chrześcijanie ewangeliczni i niektórzy zielonoświątkowcy. Społeczności, które zgodziły się dołączyć do tej organizacji, uzyskały status prawny. Zostały zarejestrowane przez urzędy.

Większość przedstawicieli baptystów na Białorusi entuzjastycznie przyjęła wiadomość o utworzeniu Związku EChB. Mieli oni nadzieję na zachowanie autonomii lokalnych kościołów i stworzenie demokratycznej struktury organizacji religijnej. Białoruskie wspólnoty wiernych z regionów zachodnich, przystępując do Związku EChB, korzystały z doświadczeń zdobytych w okresie międzywojennym. Praktykowali nawet regionalne spotkania przedstawicieli kościołów w celu podejmowania różnych decyzji. Ale te praktyki zostały natychmiast powstrzymane przez władze.

Państwo, jako inicjator powstania Związku, starało się regulować i kontrolować działalność kierownictwa tego stowarzyszenia religijnego. Dlatego

utworzenie Związku EChB było wydarzeniem kontrowersyjnym. Z jednej strony wierzący mogli legalnie istnieć i przyłączać się do systemu stosunków państwo-kościół. Z drugiej strony działalność kierownictwa tej organizacji religijnej była regulowana przez władze, które nie były zainteresowane rozwojem ruchu protestanckiego.

Sądząc po działaniach władz, postrzegały one Związek EChB jako kolejny projekt państwowy, który miał przynieść pewne korzyści: poprawić międzynarodową pozycję Związku Radzieckiego i kontrolować działania przedstawicieli „obcej” ideologii religijnej. Formalne podejście do kwestii istnienia Związku ze strony władz doprowadziło do decyzji o przyłączeniu do Związku zielonoświątkowców, wyznania religijnego, które miało pewne różnice w praktykach kościelnych od baptystów. W ten sposób państwo wywołało konflikty między baptystami a zielonoświątkowcami.

Osobliwością wspólnot ewangelicznych w BSRR było istnienie wielu kościołów zielonoświątkowych. Aktywna ewangelizacja przeprowadzana przez zielonoświątkowców miała wpływ na EChB. Pomimo zakazów, zielonoświątkowcy, którzy wstąpili do Związku EChB, praktykowali swoje odrębne dogmaty. Dążenia władz sowieckich do zasymilowania zielonoświątkowców przez baptystów nie doprowadziły do pożądaných rezultatów. Przez cały okres sowiecki zielonoświątkowcy broniły swojej tożsamości. Ta pozycja zielonoświątkowców doprowadziła do użycia środków represyjnych ze strony władz.

Rozdział czwarty omawia przyczyny i konsekwencje rozłamu w Związku EChB, który miał miejsce w latach 60. XX w. Daje się charakterystyka Grupy Inicjatywnej do Sprawy Zwołania Zjazdu, która później stała się odrębną nielegalną organizacją – Radą Kościołów EChB (Rada Kościołów Ewangelicznych Chrześcijan-Baptystów).

Główną przyczyną rozłamu w Związku EChB była antyreligijna polityka państwa mająca na celu ograniczenie działalności wspólnot i wiernych. W rzeczywistości podstawy tego kryzysu sięgają jeszcze czasu tworzenia Związku EChB. Były wśród nich: odmowa organizowania kongresów wiernych, styl zarządzania administracyjnego w Związku, istnienie dużej liczby niezarejestrowanych wspólnot oraz, co najważniejsze, regulacja działalności kierownictwa tej organizacji przez organy rządowe.

Przywódcy Związku nie byli w stanie wytrzymać presji państwa i przyjęli szereg ograniczeń w praktykach kościelnych. W odpowiedzi na ich działania (lub brak działań), wśród wiernych pojawił się ruch, który zaproponował zreformowanie struktury organizacyjnej Związku EChB. Jednak propozycje Grupy Inicjatywnej nie zostały zaakceptowane przez Ogólną Radę EChB.

Władze państwowe odpowiedziały represjami na zadeklarowaną reformę. W rezultacie przedstawiciele Grupy Inicjatywnej zaczęli opuszczać Związek EChB, a w 1965 r. utworzyli własną organizację religijną, Radę Kościołów EChB. Przedstawiciele Rady Kościołów działali nielegalnie, ponieważ nie zgodzili się na rejestrację na warunkach przewidzianych przez prawo radzieckie. Bronili całkowitej niezależności kościoła od państwa.

W tej części autorka porusza pytanie: jak zachowała się społeczność EChB w obliczu ucisku i ograniczenia praktyk kościelnych. Aby odpowiedzieć na to pytanie, przeanalizowano różne taktyki wiernych w stosunkach z władzami sowieckimi i partyjnymi. Konwencjonalnie podzielono je na dwie grupy: taktykę adaptacji i pokojową taktykę oporu. O ile kierownictwo Związku EChB wybrało taktykę adaptacji i „mądre manewry” w celu zachowania struktury organizacji, o tyle przedstawiciele Rady Kościołów EChB próbowali stosować taktykę równych stosunków z władzami.

Rozdział opisuje działania liderów wspólnot EChB w BSRR, a także białoruskich przywódców Rady Kościołów EChB.

Różne poglądy na możliwość przetrwania w niekorzystnych warunkach ograniczenia działalności i ateistycznej propagandy doprowadziły do konfrontacji między wiernymi, której towarzyszyły wzajemne oskarżenia i ekskomuniki z kościoła.

Jednoczesne istnienie dwóch taktyk – oportunistycznego i zasadniczego bronięcia swoich praw – wkrótce wpłynęło na politykę państwa wobec ewangelicznych chrześcijan-baptystów. Aby ograniczyć działalność niezarejestrowanych wspólnot i pozbawić zwolenników Rady Kościołów wpływów, władze poczyniły ustępstwa wobec oficjalnego Związku EChB.

Rozdział piąty poświęcony jest działalności EChB w latach 1960–80. Jest to okres stopniowych zmian w życiu wspólnot ewangelicznych. Aktywna praca zwolenników Rady Kościołów EChB ułatwiła wdrożenie reform w strukturze i organizacji Związku EChB. Państwo poczyniło pewne ustępstwa wobec zarejestrowanych wspólnot EChB. Aby podnieść autorytet Związku EChB i powstrzymać proces wzrostu niezarejestrowanych wspólnot, władze zezwoliły na organizację kongresów ewangelicznych chrześcijan-baptystów. W rezultacie w Związku EChB nastąpiły zmiany strukturalne i organizacyjne. Przyjęto ogólne nauczanie tego Kościoła. W celu przygotowania prezbiterów i kaznodziejów otwarto zaoczne kursy biblijne. Działalność wydawnicza Związku EChB zaczęła się rozszerzać, więc stopniowo coraz lepiej zaopatrywano wiernych w literaturę religijną. W rezultacie działania wspólnoty stały się bardziej aktywne. Zaobserwowano wzrost liczby jej członków. Zmienił się skład społeczno-demograficzny wspólnot EChB.

W tej części omówiono także walkę baptystów o wdrożenie zasady wolności sumienia. Ta kwestia jest analizowana w kontekście ruchu dysydenckiego. Ewangeliczni chrześcijanie-baptyści byli najbardziej zorganizowanymi, zjednoczonymi i konsekwentnymi dysydentami w Białoruskiej SRR. Mieli pozytywne osiągnięcia w dziedzinie praw człowieka.

Dysydenci z EChB nie krytykowali całego sowieckiego systemu państwowego, sprzeciwiali się natomiast ateistycznej propagandzie i przymusowemu narzucaniu ideologii komunistycznej w społeczeństwie. Próbowali to robić tak otwarcie i publicznie, jak to było możliwe. Wierni EChB nie łamali przepisów, które nie ograniczały ich praktyk religijnych. Uczciwie pracowali w instytucjach sowieckich, nie naruszając dyscypliny pracy. Zwolennicy Rady Kościołów EchB próbowali ustanowić nową systematyczną formę dialogu z władzami sowieckimi. Wierni próbowali dostosować swoje praktyki do sowieckich realiów. Ale to nie uchroniło ich przed ciągłymi prześladowaniami i represjami ze strony władz.

Jednym z kierunków działalności dysydentów było wydawnictwo podziemne. Baptysci w tej dziedzinie mieli dość znaczące osiągnięcia.

Szczególną uwagę poświęcono kwestii duchowej edukacji dzieci we wspólnotach EChB. Wyznawcy próbowali oprzeć się ateistycznemu państwu w kształtowaniu światopoglądu. Baptysci, przestrzegając zasady ewangelizacji dzieci, zachowywali tradycję Kościoła, a także walczyli o jego przyszłość. Walka objawiła się zarówno w formie edukacji rodzinnej, jak i nielegalnych praktyk zbiorowych. Państwo z kolei, korzystając z szerokiej gamy możliwości, starało się oderwać dzieci od kościoła.

W 1960 roku kwestia duchowej edukacji zaczęła się nasilać. Wierzący mówili o „walce o dzieci”. W wyniku tej walki wielu wiernych zostało pozbawionych praw rodzicielskich, aresztowanych, a ich dzieci wysłano do domów dziecka.

Rozdział szósty odzwierciedla życie codzienne baptysów w BSRR. Analiza życia codziennego pozwala mówić o silnej tożsamości wiernych i ich głębokim zaangażowaniu w życie i działalność zborów, co pomogło im przeciwstawiać się systemowi ateistycznemu i w rezultacie zachować doktrynę i kościół.

Zakaz publicznej ewangelizacji i pracy misyjnej (a także represyjna polityka państwa) doprowadziły do tego, że w Kościele baptystów bardzo powoli przybywało neofitów, zwłaszcza przedstawiciele młodzieży i intelektualistów. Podstawą wspólnot były kobiety w starszym wieku z niskim poziomem wykształcenia.

Przeważnie osobisty przykład postawy w życiu codziennym i w pracy był sposobem na ewangelizację w przestrzeni publicznej. Trzeba jednak przyznać, że głównym źródłem uzupełniania wspólnot EChB były ich rodziny. Pod tym względem duchowa edukacja rodzinna, w którą zaangażowane były głównie kobiety, odegrała znaczącą rolę w rozwoju Kościoła. Nauczanie wiary opierało się na Piśmie Świętym. Ale nawet w tej kwestii wierni mieli problemy.

W BSRR trudno było zdobyć Biblię. Baptysci używali różnych metod, aby zdobyć Pismo Święte. Wszakże Biblia była dla nich źródłem wiary i przewodnictwem w życiu praktycznym. W trudnych sytuacjach, na przykład poszukując odpowiedniej drogi postępowania, wierni zwrócili się o pomoc do Słowa Bożego. Biblia, nie tylko jako Słowo Boże, ale także jako przedmiot, zawsze była blisko: w domu na honorowym miejscu, w centrum domu modlitwy, ukryta w pobliżu serca w wojsku itp.

Regulatorem pobożnego zachowania było nie tylko sumienie wierzącego, ale także wspólnota religijna, która monitorowała wypełnianie przepisów biblijnych i zasad dogmatu.

Niemniej jednak, pomimo prymatu zasad Ewangelii w życiu baptystów, byli wśród nich tacy, którzy pod naciskiem władz zaangażowani byli w informowanie aparatu państwowego o działalności Kościoła i poszczególnych wiernych.

Zasada powszechnego kapłaństwa znacznie przyczyniła się do zachowania społeczności w przypadkach represji wobec presbiterów i rady kościelnej. Demokratyczna organizacja zborów (o ile mogła być wprowadzona w okresie

sowieckim) pozwoliła każdemu członkowi społeczności na włączenie się w jej życie. Zgodnie ze zdolnościami, każdy z nich mógł wybrać swoją posługę w kościele: diakonat, słowo, śpiew itp.

Poprzez zasadę sprawiedliwego zachowania się w życiu codziennym EChB walczyli ze stereotypami, które istniały w związku z nimi w dyskursie publicznym. Państwo radzieckie miało więcej możliwości i mechanizmów tworzenia negatywnego wizerunku wierzącego. Dlatego nawet we współczesnym społeczeństwie białoruskim istnieje problem przywrócenia pozytywnego wizerunku ewangelicznych chrześcijan-baptystów. W procesie tworzenia pozytywnej reprezentacji wykorzystuje się w tym i pamięć o sowieckiej przeszłości, jako czas, w którym wierni wykazywali się wytrwałością w wierze i cierpliwością. Na tym etapie ta pamięć jest komunikatywna, nie rozciąga się poza ściany domów modlitwy EChB.

Historia EChB w BSRR jest doświadczeniem prześladowań wiernych, co znajduje odzwierciedlenie nie tylko w pamięci przedstawicieli zborów, ale jest również częścią ich tożsamości. W rezultacie, w dyskursie publicznym zawsze istnieje obraz prześladowanego kościoła baptystów i zielonoświątkowców.

Naukowcy z Europy Zachodniej pisali o „sowieckim baptyzmie”/ „sowieckich kościołach ewangelicznych”, które miały swoje własne cechy organizacyjne i teologiczne. Jednak w różnych republikach radzieckich między kościołami EChB istniały różnice. Wspólnoty protestanckie na ziemiach białoruskich powstały nie tylko w środowisku prawosławnym, tak jak w Rosji. Na Białorusi Kościół rzymskokatolicki zajmował dość silną pozycję. Współistnienie przedstawicieli różnych wyznań, a także przejście prawosławnych i niektórych katolików do zborów ewangelicznych miało wpływ na praktyki wspólnotowe i sposoby ewangelizacji. Przyczyniło się to także do umocnienia tolerancji dla „innych”.

Znaczące miejsce Kościoła rzymskokatolickiego w strukturze wyznaniowej doprowadziło do pewnej specyfiki polityki władz sowieckich. Główny cios prześladowań i represji w okresie powojennym w BSRR był skierowany przeciwko katolikom.

Istnienie zachodnich regionów w składzie II Rzeczypospolitej w latach 1921 – 1939 wpłynęło na działalność wiernych zborów ewangelicznych w tym regionie po wojnie. Utrzymywali oni aktywny związek z polskimi współwyznawcami, otrzymywali stamtąd literaturę duchową. Także doświadczenie wiernych w II Rzeczypospolitej w okresie międzywojennym wpłynęło na praktyki i teologię EChB. W zachodnich wspólnotach białoruskich byli wierni, którzy wykształcenie teologiczne zdobyli w Polsce i USA. Z jednej strony przyczyniło się to do interpretacji Biblii za pomocą dzieł teologów zachodnioeuropejskich, wysokiego poziomu teologicznego kazań. Z drugiej strony, wierni, którzy byli w jakiś sposób związani z Zachodem, ryzykowali w każdej chwili aresztowaniem przez sowieckie władze.

Znaczna liczba zielonoświątkowców i ich aktywna praca w ewangelizowaniu i podtrzymywaniu tożsamości wspólnoty była również charakterystyczną cechą istnienia ewangelicznych zborów w BSRR.

Należy zauważyć, że białoruscy wierzący z kościołów EChB i wspólnot zielonoświątkowych aktywnie utrzymywali kontakty z wiernymi z innych republik radzieckich. Na przykład w obwodach brzeskim i homelskim EChB utrzymywały stale komunikowały się z kościołami ukraińskimi. Zdarzały się przypadki, gdy wierni używali Biblii i zbiorów pieśni duchowych w języku ukraińskim.

Trzeba przyznać, że różnice między działalnością EChB i zielonoświątkowców w różnych republikach radzieckich były na poziomie różnych tradycji kulturowych i historycznych. Podstawy religii umieściły ich w jednym polu identyfikacyjnym, podczas gdy propaganda ateistyczna i polityka antyreligijna doprowadziły do podobnych losów i doświadczeń.